

OM SÆBYGÅRDS FÆSTEVÆSEN

Af M. A. EBBESEN

Sæbygård i Holbæk amt er en af vore ældste herregårde. Vi véd, at Esbern Snare har ejet den. Fr. Hammerich skriver i sin bog »Danmark i Valdemarernes Tid«, at her døde han, »idet han på sin nybygte »Sæbygård« faldt ned ad en Trappe og brækkede Halsen mod en Møllesteen«. Men hvor stor en rolle, gården har spillet i Esbern Snares liv, véd vi meget lidt om. Det er sandsynligt, at han har haft sit egentlige hjem på den stærke borg, han lod opføre ved Hærvig (Kalundborg Fjord). Her byggede han tillige den smukke kirke; men iøvrigt var han også udset til at overtage fædrenegården i Fjenneslevlille, der ikke som det andet af Hvidernes gods på Sorøegnen blev skænket til Sorø Kloster.

Det er også meget lidt, vi véd om Sæbygårds jordtilliggende på Esbern Snares tid; men det var ganske givet ikke så stort som i senere tider. På Valdemarernes tid var de fleste bønder endnu frie adelsbønder, og netop på denne egn var der flere andre storgårde. Det var vel heller ikke blot for at forøge sit jordegods, Esbern byggede gården. Den skulle være et led i Danmarks forsvarssystem. Her var et strategisk punkt, hvorfra man kunne beherske adgangen til det indre Sjælland. Fra gården var der frit udsyn over den store Tissø, og det ville herefter blive vanskeligt for en fjende ubemærket at sejle over denne og forcere Hallebyåen.

Som bekendt kom Esbern Snares efterkommere i strid med kongeslægten, hvilket førte til, at Kalundborg i 1262 blev inddraget under kronen. Om Sæbygård også ved den lejlighed kom under kronen, vides ikke; men i så fald må den være kommet i privateje igen — måske ved pantsætning — for i 1376 mageskiftede fru

Elne, Per Broks datter, en trediedel af Sæby og Sæby Fang til dronning Margrethe, der iøvrigt indløste hele godset.

I de ufredstider, der fulgte efter Valdemarernes storhedstid, har sikkert flere og flere bønder søgt værn under borgen og givet deres jord til gengæld, og langt op i tiden blev andre gårde taget som pant for gæld, der ikke kunne betales. Endelig blev der naturligvis også på redelig vis købt en del gårde op, og andre blev mageskiftet med fjernere liggende gods. Der var en stadig stigning i jordarealet, til godset i 1700'erne nåede sin største udstrækning.

I følgende landsbyer havde Sæbygård ejendomsretten til de fleste gårde og huse: Sæby, Hallenslev, Høng, Finderup, Gierslev, Herredslev, Rye, Ougtved m. fl.

Af landsbyer, hvor kun en mindre del af bønderne hørte under Sæbygård, kan nævnes: Dalby, Gørlev, Bøstrup, Tjørnelunde, Nyløse, Skellebjerg, Kirkehelsing, Solbjerg, Aaserup, Sdr. Jernløse, Taagerup, Hammeldrup m. fl.

Da fæsteprotokollerne for Sæbygård er bevaret og findes på Landsarkivet i København, er det muligt at følge de ejendommers skæbne, der i 1700 årene og 1800 årene hørte under Sæbygård; men de første fæstebreve giver kun meget få oplysninger ud over ejernes og fæsternes data og en henstilling til sidstnævnte om at svare sin landgilde efter jordebogen, rette sig efter de kgl. forordninger, gøre sit arbejde forsvarligt og holde jord og bygninger i god stand, o. s. v.

Det er derfor en undtagelse, når der i et fæstebrev til gmd. Christen Krag i Gierslev, d. 20.—1.—1703, gives en hel oversigt over gårdens marker. Det ses af denne oversigt, at Gierslevs jorder var inddelt i tre vange: Løvevangen, Blæsingevangen og Råmosevangen. Vangene var igen inddelt i åse, og disse igen i agre. Følgende åse nævnes:

A. *Løvevangen*: Labjerre, Møllebjerg i solsiden, Gromsbjerre, Grønnebjerre, Holmager, Tjørnager.

B. *Blæsingevangen*: Holmene (vesten), Troldevråen (sønden), Fruerstien, Siebjerre (østen), Ledet, Oenlesbjerre, Bondebjerre, Slagelsevej, Giersbjerre, Toftager, Piledamsager, Leerager, Holmen, Ørslevvrå, Klockestrenge.

C. *Råmosevangen*: Grydebjerre, Østenbys, Maglehøj, Ringelbjerre, Svansemosen, Tjørnager, Kirkeager, Røllikeholm, Snarager, Bareager, Lodbjerre, Fyrstenbjerre, Steensager, Lundager og Grydebjerre.

Grunden, til, at jorderne i dette tilfælde opremses, er, at Christen Krags fæstegård udstykkedes i to gårde. Begge gårdenes jorder er medtaget i ovenst. fortegnelse. I fæsteprotokollen oplyses, hvor mange agre den enkelte gård har i de nævnte åse, og hvor mange skæpper land, de måler.

Det kunne være interessant at få oplysninger om hoveriets størrelse; men man skal temmelig langt op i tiden, før fæsteprotokollerne oplyser noget reelt. Følgende fæstebrev er fra Gierslev 1762:

»Sophia Hedevig, Grevinde af Rantzau, Aastrup og Søbygaard kien-des og herved tilstaar at have stæd og fæst, saasom jeg herved stæder og fæster til ungarl Jens Pedersen den Gaard i Gierslev Sogn og Bye, som Christen Nielsen sidst beboede og fradøde, hvis enke han ægter, hvilken gaard, som efter nye matricul staar for Hartkorn, Ager og Eng: 7 Tdr., 5 Skpr., 2 Fjkr. og 1½ Alb. med al dens rette Tilliggende i Mark og By, intet udtagen, fornefnste Jens Pedersen sin Livstid maa have, bruge og i Fæste beholde, saalænge han deraf betaler alle ordinaire og extraordinare loughlige Skatter og Paabudde, som nu ere eller herefter allernaadigst vorder paabudne, rigtigt til sine Forfalds Terminer uden Restance og i rette Tider yder den sædvanlige Landgilde efter Jordebogen, som med Opbuddene iberegnet er: Rug: 1 Td., 2 Fjk., Biug: 3 Tdr. 7 Skpr. 3½ Fjkr. Havre: 1 Td. 3 Fjk., 1 Lam, 1 Gaas, 2 Høns og 20 Æg. Holder Gaardens Bygninger og Besætning altid i god Stand og samme aarlig forbedrer, saaledes at begge Delene altid ved uvildige Mænds Syn forsvarlig kan cragtes. Dørker og giøder Jorden tilbørlig, og intet af Gaardens tilliggende Herligheder til andre bortleyer, bortlaaner eller paa nogen Maade lader frakomme, ej heller selv samme Gaardens Tilliggende til Upligt bruger. Gjør aarlig en kjørende Kjøbenhavnsrejse, naar han derom bliver tilsagt, slaar og høster Hø i Lunden og i Aamosen i Hallebyore tillige med de andre frie Bønder, og derforuden i Stæden for andet Hoverie betaler Jens Pedersen til Søbygaard aarlig 6 Rdlr. udi tvende Terminer, Paaske og Michaelii, hver Gang med Halvdelen. Iøvrigt retter og forholder han sig efter Hans Kgl. Maysts. Lov og Forordninger. Er sit Herskab og deres holdende Forvalter hørig og lydig, alt under dette Fæstes Forbrydelse. Til Indfæstning er betalt 33 Rdlr.,

som jeg selv haver imodtaget. Dette til Bekræftelse under min Haand og Zignet.

Datum Sæbygaard, d. 4. November 1762.

S. H. R.«

Det, der gør foranstående fæstebrev interessant, er den kendsgerning, at Sæbygård allerede i 1762 har indskrænket hoveriet for en Gierslevbonde (og flere andre »frie bønder«) til en kørende københavnsrejse, samt deltagelse i høbjergningen. »Lunden« vest for Tissø, og især Hallebyore, lå så langt fra Gierslev, at man dårligt kan tænke sig, at de bønder, der deltog i høsletten, kørte hjem om aftenen. Det var jo i den varme sommertid, og høbjergningen er vel foregået på samme måde som i marskegnene i Sønderjylland, hvor man i de lune sommernætter sov under en omvendt vognfading og begyndte at slå tidligt om morgenen, mens duggen lå i græsset; det lettede arbejdet meget. Derfor kunne man benytte de bønder, der boede længst borte, til dette arbejde. Bemærkningen om, at fæsteren ægter den tidligere fæsters enke, er ikke ualmindelig i fæstebreve.

Selv om Jens Pedersen måtte yde de 6 Rdlr. årlig for at være fri for det øvrige hoveri, var han adskilligt bedre stillet end Gmd. Niels Jensen i Sæby, der den 11. juni 1784 gik ind på at yde følgende hoveri i henhold til hans fæstebrev:

a. »Hovmarken, som bestaar af 11 Kobler, hvert omtrent paa 48 Tdr. Land, skal til næstkommende Foraar blive inddelt i 70 lige store Lodder. En saadan Lod (altså godt $7\frac{1}{2}$ tdr. land) skal Fæsteren aarligt imellem Hø- og Kornhøsten rispe eller lægge (opkradse eller finharve). En dito skal han pløje og saa med Vintersæd. Om Foraaret skal han lægge to Lodder til Byg, pløje og saa en Lod til Havre og pløje og saa de to Lodder til Byg. (Det vil altså sige, at en bonde skulle forårsbehandle og tilså $22\frac{1}{2}$ tdr. land.)

b. Hvad Lodder Fæsteren som ommeldt har pløjet og saaet, da mejer, river, binder og bringer han tilligemed sine Naboer i Byen på Sted i Laden.

c. Han slaar, river og indbjergjer paa Stænget sin Andel af Høet fra Gaardens Marker, Hallebyore og Lunden.

d. Han udfører og adspredrer tillige med de øvrige Gaardbeboere Gaardens Gødning.

e. Han afgiver 8 Gange en Karl eller Husmand til at grave Grøfter,

læsse Steen, lukke Gjærder etc. — 8 Gange en før Pige eller Kone til at rense Korn, kjøre Harve, rive Enge etc. — 8 Gange en Dreng eller Pige, som kan tjene Murermester og Tækkemand, skovle Gaarden, samle Steen af Marken etc. — 8 Gange en Vogn, som kjøres af et Bud, om forlanges, til at kjøre Steene af Marken, fylde Veje etc. og leverer aarlig ti gode Læs Steen til Steengjærderne omkring Hovmarkerne her ved Gaarden.

f. Fra 1. September til 1. Maj afgiver han hver 6. Dag eller ugentlig en Karl til at tærsk.

g. Han forretter aarlig een Kjøbenhavnsrejse og 6 Rejser til Callundborg med Korn, etc. 6 Rejser til Hallebyore efter Brænde og Gjærdsel, som den, der kjører Vognen, skal hugge. Ved de i denne Post benævnte Rejser maa Fæsteren ikke vægre sig ved at tage Læs, saavel hen som tilbage. Mere end det her anførte Hovarbejde, som tager sin Begyndelse fra 1. Maj 1785, skal ikke blive krævet af Fæsteren, med mindre Gud skulle hjemsøge med Ildebrand paa Gaarden, eller samme Sted skulle opføres nye Bygninger, hvorved Godsets Hjælp bliver uundværlig.»

Man tør nok antyde, at det var en tung byrde, der blev lagt på vedkommende gårdfæsters skuldre. Tænk, om alt dette arbejde blev gjort op i penge efter vor tids lønninger! Men herregårdene var ved at være i bekneb med deres arbejdes udførelse. De fæstere, der boede længst borte, var efter loven fri for hoveripligten, og derfor måtte byrderne blive større for de nærmestboende. Til sidst blev der så få virkelig hoveripligtige bønder tilbage, at det blev en nødvendighed at skaffe anden arbejdskraft.

Herremanden greb da den udvej at oprette en hel del mindre ejendomme, hvis fæstere så skulle være hoveripligtige. Fra gammel tid havde det været gårdmændene, der sukkede under åget. Nu blev det en ny husmandsstand, der måtte træde til. I Sæby, Sæbyhøj, Hallenslev, Herredslev, Ougtved, Wenteskov og flere andre steder dukkede der små husmandsbyer op.

Fæsteafgifterne af disse ejendomme var lidt uensartede. Både jordens godhed og fæsternes duelighed blev taget i betragtning. Afgiften blev i regelen ansat i sølvværdi, men krævedes i langt de fleste tilfælde erlagt som arbejdsydelse. Det mest almindelige var 52 dage om året (ugedagshusmænd), samt 4 høstdage og 6 ekstradage. For ekstradagene skulle der dog betales 6 skilling pr. dag. For de største og bedste ejendomme ydedes der indtil det dobbelte.

Mellem de folk, der beboede husene under godset, var der også en del håndværkere og folk med anden beskæftigelse. Snedker Johan Stahl i Sæby nød den særlige ære at betale hele sin afgift i rede penge, mens spillemand Jens Pedersen, Sæby, måtte erlægge 12 rdlr. og arbejde i 14 dage i høsten. Skrædder Hans Carlsen har sandsynligvis været en svækling, da det i hans fæstebrev forlangtes, at konen skulle møde til hoveri i stedet for manden.

I høsten måtte selv smeden møde på hovmarken, og den øvrige del af året var han forpligtet til at udføre gårdens smedearbejde forud for alt andet. Med smed Peder Frederiksen traf herremanden den overenskomst, at herremanden skulle levere gratis frugttræer til hans have mod, at smeden til gengæld betalte en rdlr. for hvert træ, der gik ud. Det var jo også en måde at fremme frugtavlens på. Herremanden har åbenbart ikke stølet for godt på smedens havebrugsinteresse.

De, der tjente herremanden personligt, var altid bedst stillede. Kuskens Jens Bondesen fik uden afgift et godt hus med jordlod, der gav græsning til en ko. Desuden modtog han 1 td. rug, 2 tdr. byg, et læs brænde og otte læs tørv fra Hallenslev mose. Blev han gammel i gårde, kunne han endvidere søge »Det Levitzauske Legat«.

Fæstevæsenet var tillige en slags alderdomsforsorg. Den nye fæster ægtede ofte enken efter den tidligere fæster og havde så den chance at gifte sig med en ung pige senere. Børn blev i fæstebrevene forpligtet til at sørge for deres forældre, hvis de overtog deres gård. Et tungt åg blev lagt på hjulmand Christen Nielsen i Hallenslev. Han havde ægtet enken efter den forrige fæster og blev i tilgift sat til at sørge for hendes forældre og en ældre søster. Den arme mand var dermed hårdt spændt for, men fik dog en nedsættelse i fæsteafgiften på 2 rdlr. og 4 mark, så længe han ydede aftægten.

På utallige måder forstod herremanden at udnytte en situation. Da præstens avlskarl i Gierslev, Niels Jensen, stod og manglede et sted at bo, gjorde han akkord med godsejeren om at overtage en øde toft i Gierslev, hvor en af de udflyttede bøndergårde havde ligget. Men, som efterfølgende fæstebrev viser, forlangte godseje-

ren ikke alene en årlig afgift, men tillige ejendomsret til det hus, som Niels Jensen for sine egne penge lod bygge:

»Jeg Arnoldus Falkenskiold til Søbegaard og underliggende gjør vitterligt at have stædt og fæst, ligesom jeg herved stæder og fæster til Ungkarl Niels Jensen af Gerslev en mig tilhørende øde Plads i Gierslef By, hvorpaa Lars Christensens Gaard før Udskiftningen har staaet. Hvilken Plads bemelte Niels Jensen maa føre sig selv til Nytt paa bedste Maade, han vil og kand, og da han derpaa for egen Regning vil opføre sig et Hus, har jeg accorderet ham Pladsen paa Livstid, og om han efterlader sig Kone, da hun ligeledes, for den aarlige Afgift af 2 Rdlr.; der tager sin Begyndelse fra afvigte Paaske. Men naar han og hans efterladte Enke begge ved Døden er afgangne, da hjemfalder Huset med Pladsen til mig eller efterkommende Ejere uden nogen Godtgørelse derfor at svare eller Paastand af Niels Jensens eller Enkes Arvinger. Naboer og Paarørende holder han tilbørlig Grand, at ingen Klager derover skal indløbe, der i saa Fald bliver paa hans An- og Tilsvær. Iøvrigt retter han sig efter Hans Kongl. Mayst.s Lov og Forordninger. Dette til Bekræftelse under min Haand og Segl.

Søbegaard, d. 30. Maj 1796.

Falkenskiold.«

Trods den tidligere nye inddeling af herregårdsmarkerne og det dermed nærmere præciserede hoveri for hver enkelt gård, samt oprettelsen af de mange nye husmandsbrug, var herremanden stadig i bekneb med hensyn til arbejdskraft. Efterhånden blev bestemmelserne om hoveriet jo også strengere. Forannævnte godsejer, Arnoldus Falkenskiold, greb da til det middel at udlægge halvdelen af sin sædegårdsjord til nye bøndergårde, og endvidere opførte han på en del af Sæbygårds tilliggende to store parcelgårde. Den ene blev opkaldt efter ham selv (»Falkenhøj«). Den anden kaldte han »Frihedslund«.

Det hjalp; men nu var også Sæbygårds gods skrumpet betydeligt ind. At det også hjalp for de nærboende bønder, ses af følgende hoveribetingelser i et fæstebrev til gmd. Morten Christensen, Nye-avlsgården i Sæby, dateret d. 15.—11.—1818.

a. Fæsteren skulle høste, køre og stænge afgrøden af 3 tdr. land og selv sno bånd til bindingen.

b. Fæsteren skulle slå, hjemføre og stænge høet fra 1 td. land og 6 læs hø fra Hallebyore.

- c. Fæsteren skulle hvert år gøde 1 td. land, hvor det forlangtes.
- d. Fæsteren skulle årligt transportere 25 tdr. byg eller 20 tdr. rug eller hvede 3 a 4 mil og tage læs med tilbage.
- e. Fæsteren skulle årligt hugge, kløve og hjemføre en favn brænde af 6 kvarters længde fra skoven i Hallebyore.
- f. Fæsteren skulle skove og hjemføre to læs gavntræ eller gærdsel fra samme skov.

Sammenligner man dette fæstebrev med Niels Jensens fra 1784, må man indrømme, at hoveriet nu var meget mere tåleligt.

Et kapitel for sig selv inden for fæstevæsenets historie er driften af godsets møller. Sæbygårds jordegods lå i en egn, hvor der efter sjællandske forhold er ret store vandløb, og det er naturligt, at ejerne også drog fordel heraf. I en periode drejede ikke mindre end tre vandmøller og et par vindmøller godsets kværne.

Rangle Mølle ved Halebyåen hørte egentlig under Dragsholm, men er i hvert fald én gang bortfæstet fra Sæbygård, nemlig i året 1878, da signeur Jens Lassen af Kalundborg overtog møllen efter hr. Bertel Svendsen Buchwald. Møllen takseredes da til 4 tdr. 1 skp. mølleskyld og 2 skpr. 1 alb. agers og engs hartkorn. Bygningerne bestod af 4 længer, et nyt møllehus med tre kværne, et perlegrynværk og en hollandsk sigte, samt et hus med stampeværk.

Det blev pålagt fæsteren at holde disse bygninger, der var vurderet i »Købstædernes Brandkasse« for 3440 kr., i god stand, samt vedligeholde dæmninger, bro, vandstue, stengærder, risgærder og led, så de til enhver tid kunne svare til et lovligt syn.

Ang. et særligt vænge udtales:

»Fæsteren overdrages paa Livstid Strids Møllévænge til Græsning. Ligesom han og maa benytte sig af Olden, som falder paa de derudi værende Bøge- og Egetræer, saa maa han ogsaa, om han samme forgodtbefinder, benytte sig af Holme, som derudi findes, og som han anser for tjenlige til Sæd. Foruden det endnu er har tilladt at have Møllevej igennem dette Vænge til det fælles Overdrev, imod at Fæsteren selv bliver ansvarlig for den Skade, som ved disse Møllévogne kunne findes paa Skoven, da ingen Skovudkørsel fra dette Vænge maa finde Sted, uden som af Herskabet er ordineret.«

Jens Lassen skulle altså have opsyn med, at der intet huggedes i Mølløvænget, og det nævnes i fæstebrevet, at han herfor fik fri gærdsel til alle sine vænger. I årlig afgift skulle han svare 250 rdl.; men møllerne havde også adskillige fordele, som bønderne ikke havde. De var således ikke stavnsbundne. I Buchwalds fæstebrev fra 1782 står: »Og hvad Børn Fæsteren auler paa dette Sted ere aldeles befriet for at pleje Fødestaunen ved Godset«. Lignende bemærkninger findes i flere fæstebreve vedr. møllerne. Møllerne tituleredes også Monsiur eller Signeur.

Også Strids Mølle ejedes af Sæbygård. Denne mølle bortfæstedes d. 21. juni 1712 til Jep Madsen. Den tidligere fæster, Karen Pedersdatter, havde ladet møllen forfalde, hvorfor Jep Madsen fik tilkendt følgende reparationsmateriale: »En Eg liggende Norden Lermarken, en Eg paa Agrene i Mølløvænget og en Eg i Askehaugen i Båstrup Vænge.« Det lyder ikke af meget, men får mere vægt, når det oplyses, at de ege, der udpegedes til møllens istandsættelse, var på hver 40 læs. Jep Madsen evnede ikke at sætte Møllen i stand, for allerede d. 29. december samme år bortfæstedes den til Peder Kragsgaard, Kalundborg, der lovedes fritagelse for landgilde i tre år, fritagelse for indfæstning og yderligere en del tømmer, hvis han ville sætte møllen i stand.

Møllen må på det tidspunkt have været meget forfalden, for heller ikke Peder Krogsgaard evnede at rette den op. Han forlod den i 1716, og nu fik herremanden fat på en mand, der havde forstand på sagerne, nemlig Bo Jensen fra Bregentved mølle; men så måtte godsejeren også levere følgende færdige materialer:

A. Til dæmninger og stigbord.

50 alen bøgefodstykker 12×8 tom.

50 alen egeledere 7×8 tom.

24 stolper, 4 alen lange, ordin. tykkelse, 12 bøgesværfødder af tykkelse og længde som opstandere.

24 egestivere, 3 alen.

20 bølgegrundplanker a 4 alen.

10 bølgegrundplanker a 6 alen.

18 egeplanker til stigbord.

6 stykker eg til stigbord.

- B. Til møllehusenes og kværnenes bygning. (6 fag).
 36 alen egeledere.
 14 stk. 6 alens stolper.
 24 løsholter.
 6 tylvter 5 alens brædder til klædningstræ til melkister og møllestenskasser.
 12 lispund jern.
- C. Til stuehuset (8 fag).
 18 stolper.
 16 løsholter.
 18 sparrer.
 10 tylvter 5¹/₂ alens brædder.
 1 tylvt sværlægter.
 10 tylvter skrålægter.
- D. Træ til 7 fag bryggerslænge.
 E. Træ til 10 fag ladegård.

Møllen blev altså nu genopført fra grunden, og et hus som herefter benævnes Stridsmøllehus, men intet havde med møllen at gøre, er formodentlig rester af den gamle mølle.

Bø Jensen må have gjort sine sager godt, for da en anden af godsets møller i 1742 skulle ombygges, blev han betroet arbejdet, og Henrich Werner Diepenbrock overtog Strids mølle. Han afstod den i 1748 til Marius Was, der kun havde den til 1750. Derefter bortfæstedes møllen til Christen Jørgensen, der drev den, til den i 1780 blev overdraget til Rasmus Vesseltoft. Strids mølle var i de tider godsets bedste mølle. Til møllen hørte Trompetervænget, en ret anelig skov.

Både Rangle mølle og Strids mølle er beliggende ved Halleby-åens øvre løb, altså ved tilløbet til Tissø, hvor der er rigeligt fald; men godset ejede også en mølle ved afløbet fra Tissø, nemlig Augerup eller Aagerup vandmølle. Her var der rigeligt med vand, men kun lidt fald, så en opstemning af vandet bevirkede oversvømmelse af store arealer. Da Augerup mølle d. 16. februar 1734 bortfæstedes til Adrian Christoffersen efter møller Lars Larsons afgang, indføjedes følgende passus i fæstebrevet: »For at

Herskabet kan være forvissat om, at Stigbordene i tiden 1. Maj — Sct. Hans er aabne Dag og Nat, skal Stigbordene første Maj forsegles af Ridefogeden«. Så var mølleren ikke fristet til at bruge vandkraften i nattetimerne.

Alligevel var opstemningen til stor gene for bagved liggende jorder og måske ikke mindst for tørveskæret i den store Hallenslev mose. I 1741 overvejede man at nedlægge vandmøllen i Aagerup og i stedet lade kunderne betjene af den sammesteds beliggende vejrmølle. At man også gjorde alvor af det, ses af fæstebrevet til Henrich Werner Diepenbroch af 5. april 1748, idet fæstebrevet kun angår vejrmøllen, men med bemærkning om, at fæstemålet også skal gælde vandmøllen, hvis man igen skulle komme i tanker om at sætte den i stand.

Vandmøllen blev istandsat og bortfæstet i 1778 til Hans Jacob Kofoed sammen med vejrmøllen. Det nævnes i fæstebrevet, at den nu var restaureret og bestod af følgende bygninger: »Den østre Længe, hvori tvende Vandkværne findes med Steene og Tilbehør, 18 Fag Stuehus indrettet til en Skænkestue, en Dagligstue og et fuldkomment Gjæstekammer med Kjøkken og Spisekammer, samt 4 Fag til Port. Den nordre Længe er 10 Fag til Stald. Den vestre Længe 6 Fag til Bryggershus, og en aparte Længe, hvori en Vandkværn og en Stampe med Tilbehør — bestaaende af fire Fag, samt en Vejrmølle med Steene og Tilbehør.« Mølleren skulle også overtage kroholdsprivilegiet.

Da der manglede en længe i, at gårdrummet var helt indhegnet af bygninger, fik mølleren løfte på de fornødne stolper fra Sæbygårds skov, hvis han ville opføre en sådan længe. Med hensyn til vandstanden skulle han i de første tyve år have alle goldsluser optrukne i tiden 1. maj—1. juli, og hvis dette ikke blev overholdt, skulle han erstatte herskabet den »deraf flydende Hazard og Skade«.

Det vil føre for vidt her at gengive alle de bestemmelser, der var før møllernes brug og for de skiftende fæstere. Det vil ligeledes være for vidtløftet at komme ind på en udtømmende udrådning af møllernes og fæstebøndernes lange navnerækker. Det er også såre lidt, man mellem linierne kan læse om deres skæbne, selv om man aner, at underskrivningen af et fæstebrev fik vidt

forskellige følger. Lidt kan man jo læse sig til af dokumentets varighed og bemærkninger i eftermandens kontrakt; men det er de strenge krav, der er de dominerende. Hvad åndelig og timelig lykke, der kom ud af det, får vi ingen indsigt i.

Det havde været rart om de mænd, der stod for administrationen af det store gods, havde været nævnt; men dem hører vi intet om. Kun en enkelt foged har efterladt sig et blivende eftermæle, fordi han stod i venskabsforhold til digteren Thomas Kingo, der var huslærer på det nærliggende Vedbygård og senere præst i Kirke Helsingø. Fogeden hed Karsten Atke, og det var ved hans bortrejse, Kingo skrev et afskedsdigt, hvori det hedder:

»— — — Hvo er det, som her kører
med læsset vogn og pustend hest,
som den, der agter flytte
og fare hen, hvor han kan bedst
til fremmed hus og hytte?
Om øjet er mig ellers ret,
da synes det at være
hr. Karsten Hansens vogne-dræt,
i hvad den har at bære!
Den sengested og kistebænk,
som færredshaven knuger,
den store bylt og klædelænk,
som saa i vognen buger,
den turde jeg vel kende, om
jeg havde den i volde,
at jeg lidt nærmer vognen kom,
og kusken ville holde.«

At Karsten Hansen Atke og Thomas Kingo havde mange spøgefuldheder for og begge var vittige hoveder, véd vi fra andre digte, bl. a. »Sæbygaard's Koklage«, og det har sikkert været med dybeste vemod, Kingo så vennens vogntog forsvinde. I ca. 10 år havde de nydt hinandens selskab i en for landet skæbnesvanger tid. (Karl Gustav-krigenes tid.) Kingo bar alle sine dage mærker af en svensk kornets pistolskud. Det var svenskernes hærgen, der havde bragt ham i harnisk, en hærgen, der sikkert gik hårdt ud over fæstebønderne på egnen. Med herremændenes værn var det forbi; de havde forlængst lært kun at tage fordelene. Bønderne måtte bære byrderne i krig som i fred.

Historisk Samfund i 1960

Årsmødet afholdtes den 30. marts på Hotel „Phoenix“ i Nykøbing Sj. Efter tur afgik redaktøren, sognepræst O. Bruun Jørgensen og kassereren, sparekassedirektør K. G. Kaaber. De pågældende genvalgte.

Som revisorer genvalgte kontorchef Halby Nielsen, Holbæk, og skoleinspektør E. Nysted Christoffersen.

I tilslutning til årsmødet afholdt museumsinspektør Svend Jørgensen, Nationalmuseet, et foredrag om udgravningerne i Åmosen.

Årets sommerudflugt gik til Samsø, hvor redaktør Bent Rasmussen gennemgik øens historie. Der var ca. 60 deltagere. Ved denne lejlighed blev redaktør Bent Rasmussen udnævnt til æresmedlem af Samfundet.

Ved udgangen af året 1960 androg medlemstallet 842 og 19 abonnenter.